

Nr 226.

Av herrar Ståhl och Widén, om utredning rörande principerna och metoderna för nya former av samarbete mellan arbetsmarknadens parter.

I årets statsverksproposition, bil. I Inkomster å driftbudgeten, framhålles i finansplanen, s. 6 ff., att en av de för det nuvarande budgetläget avgörande faktorerna är svårigheten att tillräckligt hastigt åvägabringa erforderlig ökning av produktionen. Beträffande beräkningarna för nästkommande budgetår säges bl. a.: »Siffran för produktionsökning, 400 milj., är något lägre än motsvarande siffra för 1948 och motsvarar en produktionsstegring på endast 1,5 procent. Även om hänsyn toges till att en ytterligare importnedskärning kan komma att ha vissa produktionsinskränkande verkningar, torde beräkningen av produktionsökningen få anses försiktig. För investeringarna har räknats med en nedgång på 300 milj., varav 160 milj. avse tillståndsreglerad byggnadsverksamhet.»

Behovet av produktionsstegring framstår sålunda även i årets statsverksproposition som den kanske mest springande punkten i vårt nuvarande ekonomiska läge. Hur en produktionshöjning skall åvägabringas har ju f. ö. varit ett huvudämne för både den ekonomiska och politiska diskussionen under de senaste åren. En rad olika faktorer har därvid med rätta förts inom synfältet: ökande av sparandet, rationellare utnyttjande av arbetskraften, effektivare arbetarskydd, begränsning av eldsvådor o. d. Att upplysning, propaganda och även lagstiftningsåtgärder därvidlag redan kommit att få betydelse i önskad riktning torde vara säkert, och ännu mer bör kunna vara att vänta.

Man kan emellertid inte på allvar sysselsätta sig med problemet om olika vägar för produktionens höjande utan att tvingas in även på frågan om förhållandet mellan företagslivets olika parter, ägare, ledning, tjänstemän och arbetstagare. Vilken roll denna fråga spelar har redan tidigare kommit till uttryck genom det bekanta s. k. saltsjöbadsavtalet om samarbetskommittéer på arbetsplatserna, en anordning, som redan medfört gagnande verkningar kanske inte minst därför, att den utgör resultatet av en frivillig uppgörelse mellan parterna helt utanför lagstiftningens ram. Att denna anordning icke är tillräcklig för ernående av den produktionsökning, som utgör riktpunkten i här förevarande sammanhang, torde man emellertid vara medveten om på alla håll inom företagslivet. Senast härom dagen yttrade Svenska metallindustriarbetareförbundets mångårige och nu avgå-

ende ombudsman Oscar Westerlund i ett intervjuuttalande bl. a. följande: »Nu står fackföreningsrörelsen inför nya och stora problem. Den tidpunkt då den makt och det inflytande vi skaffat oss måste användas har nu kommit. Vi måste nu gripa oss an med frågan på vilket sätt vi skola medverka för att åstadkomma en produktionshöjning. Det står klart för arbetarna, att en standardhöjning förutsätter en effektivitetshöjning.»

Herr Westerlund pekar här på en av de mest omdiskuterade och känsliga men även avgörande frågorna i detta sammanhang. Problemet om andel i företagets vinst, eller med andra ord ekonomiskt medansvar för och reveny av företagets resultat för icke blott företagets ägare och ledning utan även för tjänstemän och arbetstagare, arbetar sig fram icke endast med hänsyn till ökad produktionsavkastning utan även därför att av många tecken att döma en annan värdering av faktorerna bakom den gemensamma prestationen än den hittills gängse är på väg att tränga igenom.

Detta problem är som bekant ingalunda nytt, även om det i vårt land praktiskt prövats i mycket ringa utsträckning. I några tidningsföretag i landet, t. ex. Eskilstuna-Kuriren och Göteborgs-Posten, har liksom på många håll i utlandet införts ett från företag till företag varierande system med vinstandel eller meddelägarskap. Av stort intresse äro de erfarenheter av detta system, som gjorts vid en del större företag under återuppbyggnadsperioden i Tyskland, varvid särskilt den stora kemiska fabriken Kupferhütte i Duisburg med dess över 3 000 anställda tilldragit sig intresse. Givetvis var även där produktionshöjning huvudsyftet vid genomförandet av de anställdas meddelägarskap, och denna produktionshöjning kom nästan omedelbart till synes utan att någon driftsrationalisering kunde ske. Men därtill kom att de enskilda arbetarnas intresse för driftsrationaliseringar blev ett helt annat än tidigare, likaså deras intresse att stanna på sin arbetsplats. Intresset för yrkesutbildning växte, och varsamheten med företagets materiel blev påfallande. Som en symptomatisk detalj må anföras, att företagets kontrollur kunde avskaffas, därför att det nya systemet med andel i vinsten utöver lönen blev stimulans nog utan kontroll av tvångs- eller disciplinkaraktär. Genom denna reform har man även uppnått arbetsfred i ett industridistrikt, där konflikter varit vanliga och hämmande på produktionen. Förtroendet mellan de olika parterna i företaget har växt, man har ömsesidigt alltmer kommit att förstå betydelsen av varandras insats och medverkan. På detta sätt har man också kunnat undvika att slå in på det i rysk produktion icke ovanliga men för demokratiska arbetare motbjudande systemet med prestationslön.

Även i åtskilliga andra länder ha gynnsamma erfarenheter kunnat inregistreras av liknande anordningar. Sådana erfarenheter skulle kunna anföras från många företag i olika länder, bl. a. England och U. S. A. I det senare landet finns t. o. m. en särskild sammanslutning av de företag, som organiserats enligt vinstandelssystemet, vilken organisation anser sig kunna

konstatera mycket gynnsamma verkningar därav både för de anslutna företagen och produktionen i dess helhet.

Medan det givetvis måste ta avsevärd tid innan ett system med meddelägarskap kan experimenteras ut och tränga igenom, varför på den vägen vunnen produktionshöjning måste låta vänta på sig, synes systemet med de anställdas vinstandel bjuda en snabbare framkomlig väg.

I vårt land har sålunda under 1948 en anordning med sådant syfte genomförts vid ett värmländskt järnbruk, och det är närmast erfarenheterna därav som föranlett denna motion. Järnbruket i fråga är Lesjöfors, och vinstandelssystemet är där genomfört såsom ett förlagslån med vinstandel. Initiativtagaren, f. d. ledamoten av denna kammare disponenten Gerard De Geer, har själv lämnat följande redogörelse för systemets byggnad och det förtroende bland de anställda, med vilket det mottagits. Herr De Geer skriver:

»Någon motsvarighet till detta lån finns ännu inte i Sverige, men papperet har en viss likhet med de i Amerika ofta förekommande participating debentures. Förlagsbevisen utställas i tre trancher, en med 15 års löpetid, en med 10 års löpetid och en med 5 års löpetid. Å alla utgår en fast grundränta av 3 %. Härtill utbetalas å 5-årsbevisen ett räntetillägg motsvarande $\frac{1}{3}$ av utdelningen, för 10-årsbevisen ett räntetillägg motsvarande hälften av utdelningen och för 15-årsbevisen ett räntetillägg motsvarande $\frac{2}{3}$ av utdelningen. Utdelningen är och torde väl även framdeles bli 6 %, vilket innebär, att förlagsbevisen få en ränta av 5, 6 resp. 7 %. Bevisen få endast tecknas av vid Lesjöfors anställda arbetare, förmän och tjänstemän samt av pensionärer. De få inte överlåtas annat än till person anställd inom Lesjöfors Aktiebolag. Vid dödsfall eller slutad anställning förpliktigar sig dock bolaget att inlösa bevisen.

Tanken lancerades redan 1947 men mötte då inte något gehör. Då förhållandena föreföllo bättre i början av 1948, gjordes en förnyad framstöt, vilken dock även i stort misslyckades närmast beroende på vissa interna spörsmål. Det gamla goda förhållandet, som städe rätt mellan företag och anställda, kom mig att i augusti månad 1948 ånyo föra fram tanken. På några veckor tecknades 338 000 kronor, och den 1 december var beloppet uppe i 400 000 kronor. Räknar man bort minderårig och kvinnlig arbetskraft samt tillfälligt anställda, har omkring var fjärde anställd vid Lesjöfors tecknat förlagsbevis. Beloppen variera mellan 3 000 och 100 kr. Ett förvånansvärt stort antal har tecknat stora belopp, d. v. s. 1 000 kr. och däröver. Beloppen kunna betalas antingen kontant eller genom successiva löneavdrag under ett års tid. Den senare delen av teckningen är kombinerad som ett led i sparsamhetskampanjen härstädes, och en stor del teckningar ha skett på detta sätt, dock merendels småbelopp. 'Stor-tecknarna' betala i allmänhet kontant, och det är tydligen fråga om sådana som ha pengarna på sparbank men som för den högre räntans skull överflytta dem till bolaget. Ett stort belopp — 100 000 kr. — har också tecknats av Arbetarnas Pensions- och Besparingskassa. Till den 1 december var det hela klart, teckningen definitiv och förlagsbevisen emitterade.»

Så långt herr De Geer. Givetvis är, såsom också ovan påpekats, det av honom skisserade systemet ingalunda den enda framkomliga vägen. Särskilt i Amerika ha många olika utvägar prövats, och den genomgående erfarenheten synes av tillgängliga uppgifter vara dels en stark höjning av produktionen, dels och i takt därmed en avsevärd förbättring av de anställdas inkomster.

Många invändningar kunna säkerligen resas mot samarbete på arbetsplatserna i dessa former, liksom betänkligheter av annat slag kunna anmäla sig. Den närmast liggande torde vara, att om ett system med meddelägarskap eller vinstandel skulle vara möjligt att åvägbringa vid ekonomiskt goda och stabila företag, måste det däremot vara svårt att vinna de anställdas förtroende för liknande anordningar vid ekonomiskt svaga och kanske förlustbringande företag. Hur skulle ett liknande system kunna med fördel anordnas vid dessa? Men även andra svårlösta problem inställa sig. Om erfarenheterna visa, att man med framgång kan införa denna form av samarbete vid större företag, kan den också med samma fördel genomföras vid mindre företag med kanske endast en ägare och i så fall hur? Är det möjligt att genomföra meddelägarskap eller vinstandelssystem även vid hantverk och grossist- eller detaljhandel? Är den tänkbar även inom andra grenar av den ekonomiska verksamheten, vissa s. k. fria yrken, och i så fall vilka och i hur stor utsträckning? Är det möjligt att pröva dessa anordningar inom jordbruket eller icke, och hur skulle de i så fall utformas?

Dessa frågor ha ställts för att påvisa svårigheterna. Ty lika självklart som det måste vara, att dessa nya former av samarbete på arbetsplatserna liksom de hittillsvarande samarbetsnämnderna under inga förhållanden kunna eller böra genomföras genom lagstiftning eller andra tvångsåtgärder, lika klart synes vara, att en genom statlig försorg verkställd kartläggning av detta omfattande, svårlösta och finförgrenade problem skulle i högre grad än enskilda och kanske riskfyllda praktiska experiment kunna verka klarläggande och vägledande, eventuellt stimulerande eller avskräckande. Därtill kommer, att initiativ, som på detta ömtåliga och oprövade område komme att tagas av endera parten på arbetsmarknaden, av övriga parter lätt komme att uppfattas såsom gjorda i eget intresse, kanske t. o. m. till förfång för de övriga. En i offentlig regi tillkommen utredning skulle hos samtliga parter på arbetsmarknaden inge en annan grad av förtroende för oväld och frihet från ekonomiska biintressen. Det framstår därför såsom påkallat, att en utredning rörande denna viktiga angelägenhet måste tillkomma i statlig regi, om den skall ha utsikt att väcka intresse hos alla parter på arbetsmarknaden.

Slutligen bör emellertid till förekommande av varje möjlighet till missförstånd ytterligare betonas, att frågorna om här skisserade nya former för

samverkan inom företagslivet, meddelägarskap och vinstandelssystem av olika typer, icke kunna eller böra bli föremål för lagstiftningsåtgärder. En statlig utredning måste bli helt förutsättningslös och kan därför i formellt hänseende få endast vägledande och rådgivande, möjligen stimulerande karaktär. Men redan därigenom skulle den kunna bli av långtgående betydelse både såsom produktionsstegrande faktor och såsom uttryck för den nya känsla av samhörighet och intressegemenskap mellan parterna i näringslivet, som glädjande nog är på väg att växa sig fram.

Under åberopande av det här anförda få vi föreslå,

att riksdagen hemställer hos Kungl. Maj:t om en allsidig och förutsättningslös utredning rörande principerna och metoderna för nya former av samarbete mellan arbetsmarknadens parter, närmast med sikte på i utlandet och här hemma prövade olika system av meddelägarskap och vinstandelssystem; allt i produktionsstimulerande och för näringslivets parter vägledande syfte.

Stockholm den 21 januari 1949.

Manne Ståhl.

A. Widén.